

Portrettekening van Ludwig van Beethoven door M.Wulff, datering onbekend. (particuliere collectie)

Is Ludwig van Beethoven in Zutphen geboren?

Michel Groothedde & Sietze Wierda

Op 9 en 10 november 2012 gaat een bijzonder muziektheaterstuk, *Ludwigs Wieg*, in de Buitensociëteit te Zutphen in première. De subtitel van het muziekdrama luidt *Beethoven in Zutphen*. In Zutphen? Dat leest u goed! De schrijvers van het werk baseren zich op biografische gegevens uit het leven van de beroemde componist en op een gerucht aangaande zijn geboorte.¹ Het verhaal fantaseert tussen deze feiten en geruchten. Maar wat doet Ludwig van Beethoven in Zutphen? Hierna volgen de gegevens waarop het muziekdrama is gebaseerd.

Een hardnekkig gerucht over Ludwig van Beethoven is dat hij in Zutphen zou zijn geboren. Wie de lokale kranten van de afgelopen decennia erop naslaat, zal ontdekken dat het verhaal zo eens in de tien jaar 'herontdekt' en gepubliceerd wordt. Maar het verhaal moet ergens op gebaseerd zijn. Waar komt het vandaan?

De kinderen Van Beethoven

Volgens de gangbare literatuur zou Ludwig van Beethoven zijn geboren op 16 december 1770 te Bonn als tweede kind van Johann van Beethoven, Kapelmeester en hoftenor aan het Kurfürstenhof te Keulen en Bonn, en Magdalena ('Helena' of 'Lena') Keverich. Het eerste kind, Ludovicus Maria, is kort na de geboorte in 1769 overleden. In totaal kreeg Helena zeven kinderen:

april	1769	Ludovicus Maria (sterft vroegtijdig)
december	1770	Ludovicus/Ludwig/Louis (gedoopt op 17-12-1770)
april	1774	Caspar Anton Carl
oktober	1776	Nicolaus Johannes
februari	1779	Anna Maria Franziska (sterft vroegtijdig)
januari	1781	Franz Georg (sterft vroegtijdig)
mei	1786	Maria Margaretha (sterft vroegtijdig)

Ludwig, Caspar Anton Carl en Nicolaus Johannes bereikten de volwassen leeftijd. Opvallend is het gat tussen 1770 en 1774, terwijl tot 1781 om de twee tot tweeënhalve jaar een kind wordt geboren. Daar zou nog een kind tussen gepast hebben, dat dan in het jaar 1772 geboren zou kunnen zijn.²

Historische vergissing?

In augustus 1836 schreef ene W. van Marsdijk een brochure of brief aan het stadsbestuur van Bonn, waarin hij wijst op een historische

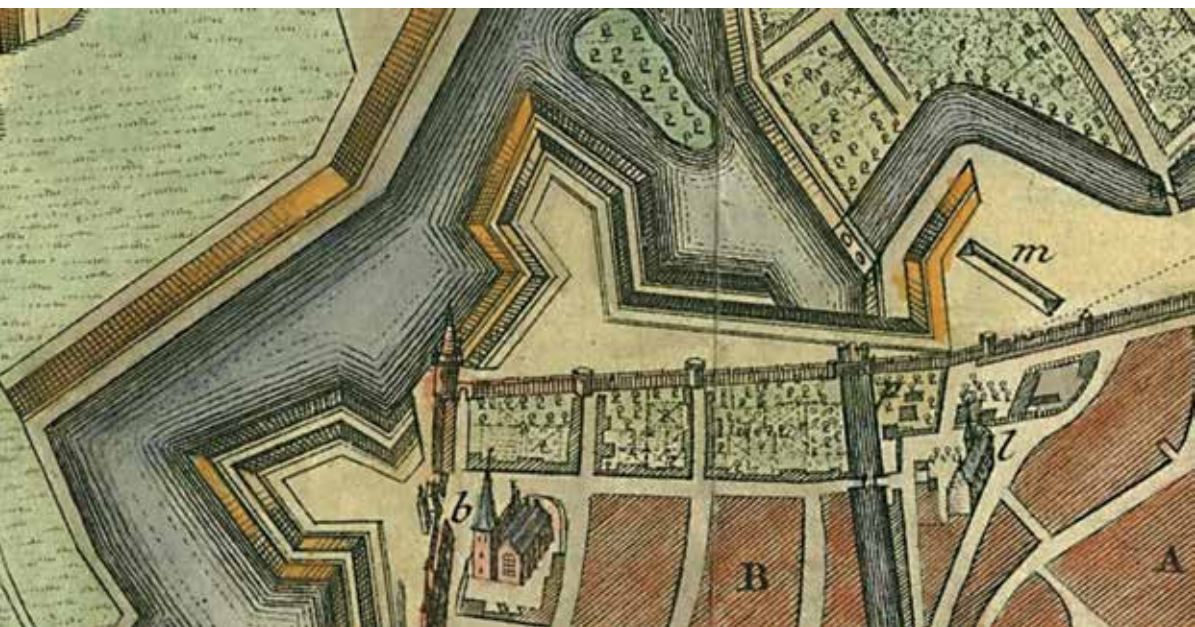
vergissing bij het voornemen om een standbeeld voor Ludwig van Beethoven in die stad op te richten, omdat hij er zeker van is dat de componist in Zutphen is geboren. Het Frans-talige geschrift is in 1836 uitgegeven door J.D. Sijbrandt in Amsterdam. Van Marsdijk noemt als exacte plaats van Van Beethovens geboorte het logement *De Fransche Tuin* achter 's Lands Stallen. Dat zou dus ergens op de Paardenwal nabij de Halve Maanstraat geweest moeten zijn. De herberg was in 1836 al gesloopt.³ Het gezin Beethoven gaf een zangvoorstelling in augustus 1772 op de kermis te Zutphen, toen Helena van Beethoven beviel van haar derde kind. Inderdaad is bekend dat Johann, net als zijn vader Lodewijk, het officiële ambt van hofzanger combineerde met optredens in andere plaatsen en streken.

Alhoewel Van Marsdijk op veel punten zeer gedetailleerd is, zijn z'n argumenten soms discutabel of zelfs flauwekul. De afkomst van de familie Van Beethoven is algemeen bekend: grootvader Lodewijk kwam uit Mechelen, waar de familie Van Beethoven al generaties woonde. Via een aanstelling als cantor in Leuven en Luik kwam Lodewijk uiteindelijk in Bonn terecht.⁴ Ludwig van Beethoven zelf was trots op z'n Nederlandse afkomst, niet in de laatste plaats omdat hij erg gesteld was op zijn grootvader Lodewijk.⁵ Het tussenvoegsel 'Van' gaf hem in Wenen de schijn van status, omdat het geassocieerd werd met adel.

Afkomstig uit de Nederlanden

Van Marsdijk kreeg bijval van A.J. van der Aa, die op p. 180 van zijn artikel in *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden* (Gorinchem 1841) zegt, dat Zutphen de geboorteplaats is van Lodewijk van Beethoven. Drie jaar later wordt dit herhaald in een verkorte, voor schoolgebruik geschikt gemaakte, versie van dit werk.

De beweringen van Van Marsdijk werden in die tijd serieus genomen, getuige de Frans-

Uitsnede van een plattegrond (door I.Tirion) van Zutphen ten tijde van de geboorte van Ludwig van Beethoven. Bij de letter 'm' staan 's Lands Stallen van het garnizoen aan de binnengracht. Daar moet ergens het logement *De Fransche Tuin* gestaan hebben, waarover Van Marsdijk rept. Ter oriëntatie: bij de letter 'b' staat de Nieuwstadkerk. (particuliere collectie)

talige publicatie van Gregoir uit 1863 over Beethoven.⁶ Gregoir, een Belg, behandelt in zijn werk uitvoerig de Vlaamse wortels van de familie, en hij lijkt het verhaal van Beethovens geboorte te Zutphen goed te kunnen gebruiken om de beroemde componist als zoon der Nederlanden te claimen.

Men bedenke dat in deze tijd van de Romantiek het nationalisme hoogtij vierde. Het jonge koninkrijk Nederland kon, zeker na het verlies van België, wel wat nationalistische oppeppers gebruiken, net als België overigens, getuige Gregoirs geschrift. De claim dat een van 's werelds belangrijkste componisten in ons land geboren zou zijn, past goed in dit nationalistische gedachtengoed. Ook de katholieke minderheid in Nederland eerde de meester als een van hen. Dat auteurs knullig

met hun bronnenmateriaal en bewijslast omgingen, past ook in de geest van de tijd. Men was daar toen niet zo kritisch in.

De doopakte

In een uitgebreid artikel in het *Algemeen Handelsblad: Nieuwe Amsterdamse Courant* van zondag 8 augustus 1886 voert ene J.G.F., die ooit gewerkt zou hebben in het Zutphense stadsarchief, een aantal gebeurtenissen op die hij deels ontleent aan Van Marsdijks geschrift.⁷ Hij wijst op Van Marsdijks knulligheden in de argumentatie. Ook haalt J.G.F. Van der Aa (1841) aan. Maar J.G.F. komt ook met nieuwe gegevens:

Op de keerzijde van een op 2 juni 1810 ontvangen uittreksel van het doopboek schrijft en ondertekent Ludwig: '1772. Es scheint der Taufschein nicht richtig, da noch ein Ludwig vor mir. Eine Baumgarten war glaube ich mein Pathe'. Hij noemt geen bron, maar dit uittreksel wordt in de gangbare literatuur ook vermeld. Vermoedelijk baseerde J.G.F. zich op *Thayers Life of Beethoven*, de uitgebreide biografie die medio de 19e eeuw in zowel de

Duitstalige als Engelstalige versie was verschenen. Thayers vermeldt het uittreksel van de doopakte van 1810 met Beethovens aantekeningen met dezelfde tekst.⁸ Glastra van Loon noemt een brief van 2 mei 1810, waarin Beethoven zijn vriend Franz Gerhard Wegeler uit Koblenz vraagt om zijn doopakte.⁹ Hij wil de doopakte zien vanwege zijn onzekerheid over zijn leeftijd en vanwege een kans op een huwelijk met Therese von Malfatti.¹⁰ Beethoven schrijft niet precies te weten hoe oud hij is en dat er vóór hem in elk geval nog een Ludwig was.¹¹ Ook refereert hij aan een verloren gegaan *Familienbuch*.¹² Naar wat daar in gestaan zou hebben, kunnen we slechts gissen, maar vermoedelijk had hij daaruit de kennis dat zijn doopakte niet deugde, en krabbelde hij zijn bovenbeschreven twijfel op de doopakte, inclusief het jaartal 1772.

Logement De Fransche Tuin in Zutphen

In 1822 meende Ludwig van Beethoven zijn vijftigste verjaardag te vieren, maar zijn vrienden dachten dat dit al twee jaar te laat was, daar hij in 1770 ter wereld kwam. Maar net als op het doopbewijs verklaarde hij dat dit een overleden Ludovicus betrof, gelijk er in 1769 nog een Ludovicus Maria geweest was. J.G.F. ontleende dit verhaal aan Van Marsdijk, die uitvoerig op dit voorval ingaat.¹³

J.G.F. vermeldt ook de eventuele geboorte in *De Fransche Tuin*, met Van Marsdijk als bron. Ook hij vermeldt het feit dat het logement niet meer bestond ten tijde van Van Marsdijk. Inderdaad is in de oudste kadastrale gegevens van 1832 niets te vinden van een logement onder die naam. Het is aan te nemen dat hij, als oud-archieffmedewerker, deze bron heeft geraadpleegd. Ook een recente zoektocht in het 'historisch kadaster'¹⁴ heeft geen vermelding van het logement opgeleverd, maar dat is geen bewijs dat het logement er nooit is geweest.

Verder vermeldt J.G.F. de kermis in 1772, waarvoor op 8 augustus Carl Gondorff een vergunning vraagt om te spelen. Dit laatste is een interessant aanknopingspunt. De vermelding is inderdaad in het archief terug te vinden. Op 08-08-1772 behandelt het Zutphens stadsbestuur een verzoek van ene Carl Gondorff om '...während des Jahrmarktes einige Konzerte zu geben und die mechanische Kunststücke zu zeigen...'¹⁵ Dat Carl Gondorff uit de omgeving van Bonn kan komen, bewijst zijn achternaam. Het dorp Gondorf ligt in de Eifel. Reisden Johann van Beethoven en zijn hoogzwangere vrouw met deze Gondorff mee naar Zutphen om aldaar op te treden?

De volgende auteur die zich met de kwestie bezighield is H. Carmigchel. In het tijdschrift *Gelderland Nu*, 1e jaargang no. 7. november 1970 schreef hij een artikel genaamd: 'Ludwig van Beethoven: 1770 of 1772, Bonn of Zutphen'.¹⁶ Carmigchel neemt de eerdere auteurs, met alle kritiek van dien, onder de loep. Hij noemt ook de veronderstelling dat de ouders deel uitmaakten van een groep muzikanten die in 1772 op de kermis in Zutphen optraden en logeerden in *De Fransche Tuin*, gelegen aan de binnengracht bij 's Lands Stallen. Carmigchel beweert dat de naam Van Beethoven niet in het doopboek in Zutphen voorkomt, maar ook niet in dat van Bonn! Er is natuurlijk wel een doopakte uit 1770 uit die stad, maar die werd door Van Beethoven zelf gewantwoord. Verder beschrijft hij uitgebreid het voorval van de vergissing van zijn 50ste verjaardag onder verwijzing naar Van Marsdijk. Tot slot filosofeert Carmigchel over het risico van de ouders om hem in de plaats van zijn overleden broertje te zetten. De achtergrond van die gedachte is dat Ludwig van Beethoven te Zutphen in een protestantse stad zou zijn geboren en het dopen van een katholiek kind onmogelijk was. Er was weliswaar een gedoogde katholieke 'schuurkerk'

in de Apenstert, maar sacramenten als het doopsel mochten er niet worden toegediend. Het kind zou dezelfde naam als een eerder geboren en kort na de doop overleden broertje hebben gekregen en diens doopakte.

Twijfels

Bekende Beethoven-biografen vermelden expliciet dat Beethoven zelf zijn hele leven meende in 1772 geboren te zijn.¹⁷ Dat gaat mogelijk terug op zijn eerste publieke optreden in de *Musikalischen Akademiesaal* te Keulen op 26 maart 1778. Vader Johann presenteert zijn zoon als wonderkind van zes jaar.¹⁸ Maar hij zou op grond van zijn geboorteakte zeveneneenhalf jaar moeten zijn. De gangbare literatuur verklaart dit leeftijdsverschil als een bewuste leugen van Johann om de kleine Ludwig als een wonderkind te presenteren. Maar zou men zich in Keulen, waar ook bekenden van de familie aanwezig waren, door deze leeftijdsfraude hebben laten bedriegen, of was Ludwig echt zes jaar oud?

In *C.F. Cramers Magazine der Musik* beschrijft Beethovens leraar Christian Gottlieb Neeffe in 1783 het optreden van een 11-jarige (!) Louis van Beethoven.¹⁹ Jaren na de dood van zijn moeder, op 17 juli 1787, bekent Ludwig 'dat hij met vijftien jaar (!) wist wat sterven was'.²⁰ Op 6 oktober 1802 schrijft de depressieve en door doofheid geplaagde Ludwig zijn beroemde *Heiligenstädter Testament*, waarin hij zichzelf een 28-jarige noemt en dat is zelfs vier jaar te jong volgens de doopakte.²¹

Bonn, Zutphen of Zülpich?

Tot slot is er nog een intrigerende vermelding in een van de bestudeerde biografieën. De auteur Zobeley beschrijft op pagina 8 van zijn biografie *Beethoven* uit 1965 Beethovens eigen onzekerheid over zijn leeftijd en plaats van geboorte. Hij is de enige die, voor zover we hebben kunnen nagaan, een andere geboorteplaats buiten Zutphen of Bonn vermeldt:

'Wie es denn nachgehends nicht leich war, die Stätte seiner geburt einwandfrei auszumachen, als die man die Zülpicher Musikantenherberge passender gefunden hätte [...]'. Zobeley komt hier met een gerucht over Beethovens geboorte in een herberg in Zülpich, tussen Bonn en Aken, op de proppen, maar hij vermeldt geen bron. Van alle plaatsnamen in Duitsland lijkt Zülpich nog het meest op Zutphen. Dat lijkt haast geen toeval. Gaat het hier om een bewering met dezelfde – verloren gegane – bron als oorsprong? Stond er in die bron Zülpich of Zutphen? Of zijn beide plaatsnamen voortgekomen uit een mondelinge overlevering? Dan is een (uit)spraakverwarring snel ontstaan. Of verwees Zobeley naar het verhaal van Van Marsdijk, maar 'verduistte' hij Zutphen tot Zülpich? Een zoektocht in de literatuur en op het internet heeft vooralsnog geen enkel aanknopingspunt opgeleverd over Beethovens geboorte in Zülpich.

Beethoven moet zijn directe omgeving overtuigd hebben dat hij in 1772 was geboren. Kort na zijn dood schreef Johann Aloys Schlosser in 1828 een korte biografie over de componist, gebaseerd op getuigenissen van vrienden en niet op schriftelijk bronnenonderzoek. Hij noemt als Beethovens geboortear 1772.²²

Bekijken we het ritme van de geboorten van de kinderen van Johann en Magdalena, dan blijkt dat er in 1772 precies een kind ontbreekt. Was Beethoven inderdaad twee jaar jonger? Stond dat in het verloren *Familienbuch*, en was Beethoven daarom zo stellig in zijn bewering op het uittreksel van zijn geboorteakte? Stond daar ook zijn werkelijke geboorteplaats Zutphen in? Of Zülpich? We zullen het nooit weten, maar als Van Marsdijk geen fantast was – en ook dat zullen we nooit met zekerheid weten – dan moet hij die gedetailleerde kennis ergens vandaan hebben. De

enige bron kan Ludwig van Beethoven zelf zijn geweest, die dit op zeker moment aan zijn intimi moet hebben verteld.

Waar of niet waar, met het gerucht over Beethovens geboorte te Zutphen heeft de stad een prachtig verhaal. En tussen de feiten en de geruchten is het verhaal van *Ludwigs Wieg* bedacht. Komt u vooral kijken op 9 of 10 november in de Buitensociëteit! ●

Noten

1. www.beethoveninzutphen.nl
2. http://nl.wikipedia.org/w/index.php?title=Johan_van_Beethoven&oldid=28436764 noemt acht kinderen, maar de gangbare literatuur houdt het op zeven.
3. Van Marsdijk 11.12.
4. Zobeley 1965/1976. 8-13.
5. Ludwig wenste aan het einde van zijn leven nog eens het land van zijn herkomst, de Nederlanden, te bezoeken. Het kwam er niet meer van. Zijn Egmont-ouverture wordt wel gezien als een hommage aan de Nederlanden.
6. Gregoir 1863. 4. Met dank aan Willem Frijhoff, die ons op dit werkje attent maakte.
7. Documentatie Regionaal Archief Zutphen: Beethoven in Zutphen geboren?
8. Forbes (ed. heruitgave) 1991. *Thayers Life of Beethoven*. 54.
9. Glastra van Loon 1967. 115.
10. Voor wie vermoedelijk het pianostuk Für Elise was bedoeld; Beethoven had een zeer slecht leesbaar handschrift en zo werd 'Therese' gelezen als 'Elise'.
11. http://www.beethoven-haus-bonn.de/henle/letters-e/b0439.phtml?_gf=n voor de originele brief.
12. Zobeley 1965/1976. 90.
13. Van Marsdijk. 15-16.
14. Het gedigitaliseerde bestand (beschikbaar in pdf en excel, versie 2006) van transportakten, erfenissen, hypotheeken en andere notariële vastgoedzaken van ca. 1450 – 1832.
15. Regionaal Archief Zutphen: OAZ Zutphen (arch.nr. 1) inv.nr. 114.

16. Documentatie Regionaal Archief Zutphen: Beethoven in Zutphen geboren?
17. Loeser 1958. 61; Zobeley 1965/1976. 7-8; Solomon 1988/1997. 35-36; Morris 2007. 13; Cooper 2008. 4.
18. Onder andere in Huch 1944. 45, 51. Loeser 1958. 44; Glastra van Loon 1967 87; Zobeley 1965/1976. 16.
19. Glastra van Loon 1967. 90.
20. Loeser 1958. 61.
21. Gregoir 1863. 10; Glastra van Loon 1967. 98-100.
22. Schlosser 1828.

Bronnen

- Regionaal Archief Zutphen: OAZ Zutphen (arch.nr. 1) inv. nr. 114.
- Documentatie Regionaal Archief Zutphen: Beethoven in Zutphen geboren?

Literatuur

- A.J. van der Aa, *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden*, Gorinchem 1841.
- Barry Cooper, *Beethoven*, Oxford 2008.
- Otto Glastra van Loon, *Mozaïek der Muziekgeschiedenis*, deel 4 Sesamserie, Bosch & Keuning, Baarn 1967.
- Edouard G.J. Gregoir, *Notice sur l'origine du célèbre compositeur Louis van Beethoven*, Antwerpen 1863.
- Elliot Forbes (red., heruitgave), *Thayers Life of Beethoven*, Volume I, Princeton 1921/1991.
- Felix Huch, *De Jonge Beethoven*, Amsterdam 1944.
- Norbert Loeser, *Beethoven*. Gottmer, Haarlem 1958.
- W. van Marsdijk, *Lettre à Monsieur le bourgmestre de la ville de Bonn, contenant les preuves de l'origine hollandaise du célèbre compositeur Louis van Beethoven*, Amsterdam 1836.
- Edmund Morris, *Beethoven*, reeks 'Bewogen levens', Zwolle 2007.
- Johann Aloys Schlosser, *Ludwig van Beethoven: Eine Biographie*, Praag 1828.
- Maynard Solomon, *Beethoven Essays*, Harvard 1988/1997.
- Fritz Zobeley, *Beethoven*, Rowohlt Monographien. Hamburg 1965/1976.